

adja meg, amely már nem az asszonyi természet fokozatain, hanem a keresztény erkölcs ellentmondásain gondolkodtatja el az olvasót. Boccaccio novelláinak frissességére, csattanóval beleződő, egyenesvonalú elbeszélő modorára emlékeztet a »Tanulságos lecke«, a Nyelv pástétom pedig jól utánozza a középkori példázatok eleven szemléletességét. A »Doucine kisasszony újévi ajándéka« c. elbeszélésben France sokoldalú iróniával mutatja be a dogmatikus gondolkozás és a természetes érzések összeütközését; de talán nem is ez, hanem Chanterelle úr kedves, jószívű, áldozatos, de önállótlan és befolyásolható lényé teszi a novellát emlékezetessé. Az utolsó darab, »Roxán kisasszony«, még kimért hangjával is az eleven élményt érezteti, s azzal válik el a többi novella légkörétől, hogy France ironikus szava és pajzán mosolya helyett csupán Nársforgató naív és csodálkozó tekintetét érezzük, Jakab mesterét, aki körültekintő részletességgel, de tartózkodó és takarékos stílussal meséli el azt a köznapi

dramát, amelynek véletlenül tanuja volt, s amelynek főszereplője női finomsággal tudja megéreztetni a szerencse napjaiban is a nemvárt találkozástól felparázsló érzelmeit.

A fordítás nagyon jó; pontosabb is, korszerűbb is a réginél. A teljesítmény értékét akkor látja az ember igazán, ha arra gondol, milyen finom eszközökkel dolgozik France stílusa. Az olyan írónál, akinél a stílus visszaadása különösen fontos, — ha van ilyen író, France bizonyára az — legbiztosabb módszernek a szöveghez való körültekintő ragaszkodás látszik. Vas István ezt a módszert követte s ebből ered néhány kisebb hibája is: nem tudta mindig elkerülni a szó szerinti fordításból eredő magyartalan vagy nehézkes kifejezéseket. De hiba volna, ha egy-két apró figyelmetlenség miatt nem látnánk, milyen tudatos munkát végzett, milyen élvezetes nyelvű, pontos szövegű France-kötettel lepett meg minket.

Lakits Pál

GONCSAROV: SZAKADÉK

Ford. Gellért György (Orosz remekírók) Új Magyar Könyvkiadó Bp., 1954.

Már Puskin életében megremegett a föld Oroszország alatt, már Puskin versein is végigfut az a hasadás, mely Goncsarov életében és műveiben már szakadékká mélyül: megmozdul az »ázsiai« Oroszország és lassan szakadék választja el a szembenállókat, szakadék nyeli el a gyávákat és határozatlanokat, s szakadékként tátong egyes emberek életében a kétely és iontolgatás. Ha már Puskin láthatta e később szakadékká nővő hasadás terjedését, hogyan láthatta volna Goncsarov, aki egész életét a puskin mű folytatásának szentelte, aki Puskin halálakor sírvafakadt hivatalának folyosóján, siratva élete nagy mentorát, szinte egyetlen mesterét, aki kortársa lett a forradalmi demokrácia küzdelmeinek, a 60-as és 70-es évek mozgalmainak?

A *Szakadék* ki nem mondott, s talán kellőképpen önmaga előtt sem tudatosított programja éppen ez a puskin örökség: hogyan jön létre az emberekben, az emberek egymásközi viszonyaiban, az orosz társadalomban az állandóan bővülő, mélyülő szakadék, melynek egyik oldala a cári önkényuralom felé, másik partja a jobbágyok és proletárok felé mutat. Azonban a *Szakadék* csak az utolsó lépése ennek a folyamatnak: előzményei a *Szakadékot* bevezető, megelőző két goncsarovi mű a *Hétköznapi történet* és az *Oblomov*. Talán kissé túlzás azt

mondani, hogy a két mű vezeti be a *Szakadékot*, hiszen az *Oblomov* művészi nagyságában, népszerűségében messze túlnő rajta. Azonban annyi mégis igaz, hogy e három mű összefüggő egészet képez, melynek célja az orosz társadalom erjedésének, lassú, de állandó forrongásának ábrázolása. S mivel a *Szakadék* lapjain láthatjuk a legpregnánssabbban, hogy a széttartó vonalakat már nem lehet egymásbafűzni, hogy az orosz emberek egyre tudatosabban és végérvényesen szembekerülnek egymással, nemzedékek és osztályok ébrednek öntudatra, ezért a *Szakadék* e triológia utolsó kötete adja meg a kulcsot az előző nagy művek megértéséhez is, ami természetesen nem zárja ki azt, hogy az *Oblomov* ezeroldalas lenyűgöző és érdekesítő »unalma« teszi teljesen plasztikussá a záró mű eseményeit és jellemeit.

E három alkotás tehát végigkíséri az író életét és egyben az orosz társadalom fejlődését Puskin halálától a forradalmi demokrácia virágzásáig, Csernysevszkij és Dobroljubovig. A *Hétköznapi történet*, Goncsarov első regénye, irodalmi sikereinek nagy bevezetője mindjárt az égető problémához nyúl: a patriarchális Oroszország megmozdul. Megszűnik a nemesi kuriák »nyugalmas«, álmódó idillje, sokkal vonzóbbnak tetszik a város mozgalmas forgataga, a kapitalizmus új életmódja. Alexandr Adu-

fészket és e múlt megtestesítőjét, a nagymamát. Ilyen módon egy pontban egyesül a múlt, a polgári jelen és az útját kereső, kialakuló új társadalmi erő. Ezzel természetesen a kölcsönhatás is sokkal erősebb, koncentráltabb az alakok egymással és önmagukkal vívott harca, *tipikusabb* az orosz társadalomról alkotott kép. Végső fokon a nagyanya eldugott kis rezidenciájában az orosz társadalom legfontosabb erői ütköznek meg, ha nem is minden írói torzítás nélkül.

Rajszkij túlságosan gyenge és tehetetlen ahhoz, hogy alomképeit, művészi terveit megvalósítsa. Élete — álmodozás, s amint a konkrét cselekvés ideje elérkezik — visszatántorodik. Így aztán, mivel semmivel sem foglalkozik igazán és elmélyülten — álmain kívül — csak *unatkozik*. Ez az »unalom« az orosz kizsákmányoló legjobbjainak egyik jellemző kísérője. — Mindig ugyanaz, ami tegnap volt, ami holnap lesz! — sutogja Rajszkij. Az udvar közepén álldogált lustán nézelődött, újra nyújtózkodott, ásított. Hirtelen annak a betegségnek a tüneteit érezte, amely Pétervártól kínozza. Unatkozik.« Halványan sejtji, hogy dolgozni kellene, de a munka számára egyet jelent a lealacsonyító, izzadtságzagú napszámomunkával, és így elfordul tőle.

Ilyen tehetetlen ember természetesen nem túlságosan vonzó Vera számára, aki új utakat, új embereket, új erőket keres. Különösen akkor nem, ha ez a tehetetlenség azzal párosul, hogy szerelmét úgy kezelje, mint akinek kötelessége engedelmesen lesni kívánságait. Vera elszakadt nagyanyjától, a régi nemesi világtól. Olvasmányai egy új világ felé vezetik: és csak gyűlölni tudja az őt körülvevő fojtó levegőjű nemesi-kisvárosi világot. Ezért lesz szerelmes Mark Volohovba a szabadon gondolkodó politikai száműzöttbe. Ezzel azonban egy komoly problémához érkezünk. Helyesen ábrázolta-e Goncsarov Volohov szellemi profilját?

Bevezetőnkben említettük, hogy a mű hosszú évtizedek terméke. Így magán viseli a társadalmi változások hatását és az az író egyéni felfogásának változását egyaránt. Az egyre élesedő harc a liberalizmus és demokrácia között, a demokrácia fokozatos előretörése a társadalmi ellentétek megszüntetése volt Goncsarov számára homályos és sokban érthetetlen is. Nem tudta követni *világnézetileg* ezt az utat, zsákutcát látott benne és az orosz fejlődés holtvágányának érezte. S bár nagy írók sem tudták követni Csernisevskij forradalmi demokrata útját, mégis meg tudtak maradni a realista ábrázolás mellett, de sokszor csak azon az áron, hogy lemondtak e forradalmi út ábrázolásáról. Mint láttuk Goncsarov mélyen realista egészen ennek az útnak küszö-

béig. Nagysága abban is megmutatkozik, hogy bátran tovább megy a küszöbön, a számára meglehetősen ingoványos úton is, és ábrázolni igyekszik a forradalmi gondolat terjesztőjét, a forradalmi mozgalom első lépéseit. Ezzel azonban saját reminiscenciái is belekerülnek a forradalmár alakjának megrajzolásába. Ellenszenvé, vagy inkább ellenérzése, a »nihilistákkal« szemben Mark alakján jól látható. Azonban ennek ellenére a mű egészét véve, mégis megmarad a realizmus talaján. Kételyei a forradalmi demokráciával szemben szinte teljesen igaztalanok, s mégis e mozgalom objektív gyengeségeit mutatják meg. Nem vehetjük el Volohov ábrázolásmódját egyszerűen azzal, hogy hamis. Először is: maga az a tény, hogy regényében fellépteti a cári Oroszország legnagyobb ellenségét, a száműzött »nihilistát«, már komoly lépés előre. *Művészi szempontból* — még komolyabb jelentősége van ennek. Hiszen Rajszkij unalmas, tehetetlen, és *felesleges* világa *így lepleződik le igazán* gyökereig. Mark beszélget Rajszkijjal és ekkor Rajszkij már önmaga előtt sem meri azt állítani, hogy alkotó tevékeny ember, ekkor már önmagának is be kell vallania, hogy felesleges léhüto. Erre Mark nélkül nem jöhetett volna rá. Ugyanígy a nagymama »nemesi-patriarchalis« világa is az ő megjelenésekor kap halálós dőfést. Végül figyelembe kell vennünk az ábrázolás elbírálásakor, hogy 1869-ben sem a kitűzött célok, sem a hozzájuk választott eszközök nem voltak *konkrétek* és megvalósíthatók. A parasztforradalmi perspektíva, maga is telve volt ellentmondással és gyakorlatilag illuzórikus volt. Mivel a *célkitűzések* ilyen elvontak és elméletiek voltak, ezért az alakok *viselkedése* is meglehetősen elvont lesz. Gondoljunk arra, hogy Csernyisevskij, bár a legnagyobb rokonszenvvel és melléállással rajzolja meg Rachmetov forradalmár alakját a »Mit tegyünk«-ben, mégsem láthatjuk Rachmetovot *konkréten* cselekedni. Csupán az előkészületeket látjuk, melyek különöncnek is tűnhetnek. A forradalmár gyakorlati működését nem ismerhetjük meg, éppen azért mivel az a gyakorlat — a helyes forradalmi gyakorlat — még 3 évtizedet várat magára! Mármost ilyen helyzetben Goncsarov is a külön oldalát ragadja meg a forradalmárnak. Ezt természetesen eltulozza egyéni ellenszenvétől indítva. Azonban a regény egészét tekintve ennek az eltorzított alumnak mégis uralkodó jelentősége van: profilja bár torz és sokszor hamis, mégis megragadóan erős és markáns.

Vera csalódik Volohovban: Volohov nem tudja elviselni a polgári házasság kereteit, tudja, hogy a legnagyobb szerelemből fa-

kadó házasság is magában hordja az ellentmondások csíráját, mely a házasság belső bomlásához vezet. Vera nem tudja e gondolatokat elfogadni, annál kevésbé, mert Volohov meglehetősen brutálisan és durván világosítja fel e mély problémákról, ami már Goncsarov lelkiismeretét terheli. A kiút ami itt Verának mutatkozik: Tusin a kapitalista vállalkozó, a polgári élet »szilárdságának« és tevékeny nyugalmanak megtestestítője. S Vera megbánja tévelygéseit s a nagymama életvitelének ad igazat.

A regény befejezése és Volohov ábrázolása a regény második felében tehát erősen torzul. A korabeli haladó kritika is észrevette és élesen kritizálta e vonásait. Azonban e meglevő torzítások mögött is komoly és mély problémák és ellentmondások húzódnak. Csernyisevszkij Mit tegyünkje is éppen ezeket a problémákat veti fel (házasság, forradalmi mozgalom, utópista szocializmus stb.) Goncsarov világnézeti felkészültsége nem volt elég e kérdések helyes ábrázolásához, de realista ereje elég volt ahhoz, hogy felvesse, és ha egyéni meggyőződése hamis szemüvegén keresztül torzítva is, de viaskodott a világtörténelmi problémák megoldásával.

A mű kiadása igen jelentős tény irodalmunkban, mert Goncsarov írói arcképe sokkal világosabban áll így olvasóközönségünk előtt. A fordítás — Gellért György műve — mindenütt művészi és mélyen átgondolt. A mű kiállítása is méltó a nagy orosz író nevéhez és alkotásához.

Végül szólni kell a regényt kísérő tanulmányról is. Nagyon helyeslendő törekvés az, hogy szépirodalmi műveket ellátunk bibliográfiai, történelmi és társadalmi-politikai adatokkal, melyek a mű élvezetét

és megértését elősegítik. Azonban itt két út áll előttünk: vagy pusztán filológiai és történelmi tényeket tárunk az olvasó elé, és rábizzuk az olvasóra, hogy a mű elolvasása és mérlegelése után ezek segítségével maga alkossa meg véleményét, vagy néhány lényeges érintő sorral, rövid, de beható elemzéssel magunk is hozzásegítjük az olvasót a helyes vélemény kialakításához. A jelen tanulmány azonban egyik igényt sem elégíti ki. Többet ad mint filológiai és történelmi tényeket, de sokkal kevesebbet annál, hogy az olvasó határozott és helyes véleményt alkothasson a regény értéke alakjainak valósága, realista hűsége felől. Egyfelől megállapítja, Mark alakja a forradalmi ifjúság megrágalmazása, másfelől azonban mégis a XIX. sz. nagy realista hagyományába illeszti bele. Vajon okosabb lesz-e az olvasó az ilyen értékelés elolvasása után? Ellenkezőleg, még inkább foglya marad a meg nem oldott ellentmondásnak. Nem kívánunk az ilyen kísérő tanulmányoktól mély elemzést, de ha már a mű eszmei és művészi értékeinek méltatására is vállalkozik, annyit minden esetre meg kell követelnünk, hogy a mű esetleges ellentmondásait a marxista esztétika fényénél megvilágítsa és meg is oldja. Az ilyen elemzés csak antinomiákat állít fel, a feladat az lenne, hogy az ellentmondásokat dialektikusan megoldja. Az a pedagógiai szempont, hogy ne rájünk mindent az olvasó szájába, így is fennmaradhat, hiszen a megoldást sejtetni kell, néhány jól megválasztott szóval utalni kell rá, hogy az olvasó a mű közvetlen élvezetében ennek segítségével maga jöjjön rá a kérdés nyitjára.

Almási Miklós

A ROMÁN NOVELLA-IRODALOM KLASSZIKUSA: IOAN SLAVICI

Érdekes embert, érdekes író-t ismerhet meg a magyar olvasó Ioan Slavici »A kincs« című kötetéből, amely nemrég jelent meg a magyar-román közös könyvkiadási megállapodás keretében. Két okból is érdekes Slavici művészete a magyar olvasók számára: egyrészt novellái, kisregényei a klasszikus román irodalom kiváló alkotásai, másrészt műveiben a 19. század végi erdélyi társadalom képe tükröződik, az a kép, amelyet sok magyar íróknál is megtalálunk.

Slavici 1848-ban született, egy éves, amikor szülőfaluja, Világos közelében a magyar honvédsereg letette a fegyvert, és 1925-ben halt meg a Hohenzollernek, bojárok s gyárosok uralma alatt álló Nagy-Romániá-

ban. Kezdetben jómódú, később tönkrement szűcsmester fia volt, annak a kisparosságának a gyermeke, amely a legszorosabb kapcsolatban állt a parasztsággal. Osztályhelyzete és az erdélyi nemzetiségi küzdelmek döntően befolyásolták egész közéleti és írói működését. Míg azonban megkezdte ezt a tevékenységet, gazdag élettapasztalatra tesz szert. Járt az aradi román és magyar iskolában, írkokoskodott a komlósi körjegyzőségen, előadásokat hallgatott a pesti, majd a bécsi egyetemen. Itt találkozott a kor nagy román költőjével Eminescuval, aki az írói munkára ösztönözte. Ügyvédbojtárkodott Aradon s a görögkeleti püspökség irattárosa volt Nagyváradon.